

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Маїк Марії Степанівни

«Опредметнені моделі вияву особливостей психіки суб'єкта в її цілісності»,

поданої на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 - загальна психологія, історія психології

Актуальність дослідження. Сучасний стан розвитку психології засвідчує, що наукове пізнання здійснюється здебільшого в межах класичного детермінізму, котрий в основі психічного життя ставить причинність, вказує на зв'язки, в яких причина за певних умов з необхідністю породжує інше явище як наслідок. Безумовно, поза казуальністю не існує жодного явища, проте сучасна психологія, «захопившись» ідеями гуманістичної парадигми, залишає поза увагою імплікативну детермінацію, а відтак, не розв'язує проблему пізнання психіки як цілісної системи. Не слід сподіватись на адекватне пізнання психічного при обмеженні дослідження лише причинно-наслідковими зв'язками свідомого, у якому несвідоме не може бути представлене прямолінійно, інформаційно, відкрито. Відтак, рецензоване дисертаційне дослідження Марії Степанівни Маїк розв'язує цю проблему, демонструючи шлях до пізнання психіки у її цілісності – предметнення несвідомого через символізацію та переведення його у сферу свідомого через семантизацію. У зв'язку із цим дисертаційне дослідження Маїк М.С. не тільки поглиблює теоретичні уявлення про опосередкований вияв несвідомого, а й на виявлених особливостях його предметнення засобами візуалізованих моделей збагачує психологічну науку і практику новими знаннями про цю сферу психіки, а головне - презентує науково обґрунтовані підходи до психологічної корекції. Відтак, актуальність і доцільність дослідження зумовлені сучасними гуманітарними потребами суспільства і науки, які вимагають якісно нових психологічних рішень.

Наукова новизна, оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації та їх достовірності. Аналіз змісту дисертації Маїк М.С. «Опредметнені моделі вияву особливостей психіки суб'єкта в її цілісності» дає підстави зазначити, що в ньому доведено ефективність застосування засобів візуалізовано-опредметненої самопрезентації психіки суб'єкта в пізнанні її цілісності та встановлено подвійну співвіднесеність моделі-презентанта з її оригіналом. Отримані результати істотно поглиблюють і вдосконалюють теоретичні та емпіричні підходи до глибинного пізнання психіки в її цілісності та психокорекційні впливи за допомогою предметнених моделей, забезпечуючи подальший розвиток теоретичних та прикладних аспектів цієї проблематики. Розроблена автором комплексна діагностико-корекційна програма цілісного пізнання психіки через предметнені моделі, безумовно, засвідчує практичну значущість аналізованого дослідження. Представлені положення наукової новизни і практичної значущості є достатньо обґрунтованими та логічно співвідносяться із завданнями дослідження.

Дисертація Маїк М.С. є складовою науково-дослідних тем «Теоретико-методологічні засади психокорекції особистості» РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (державний реєстраційний номер 0110U006396) і «Теоретико-методологічні засади глибинної корекції» РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (державний реєстраційний номер 112U002170) та узгоджена у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №7 від 25.09.2012 року).

Об'єкт, предмет та завдання дослідження логічно і структурно узгоджені, відповідають визначеній автором меті. Методологічні та організаційно-методичні засади проведеного дослідження розкрито повною мірою на достатньо фаховому рівні. Кількісний та якісний аналіз отриманих даних здійснено кваліфіковано та коректно.

Надійність і вірогідність отриманих наукових результатів підтверджуються теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних принципів дисертаційної роботи, єдністю й логічністю всіх етапів

дослідження, його організаційною цілісністю й чіткістю концептуальних засад, гармонійним поєднанням статистичних методів і способів їх якісної психологічної інтерпретації. У рецензованій роботі достатньо і ґрунтовно розкрито зміст трьох розділів, відповідно до теми сформульовано висновки, що логічно випливають із змісту здійсненого дослідження, і засвідчують, що дисертантці вдалося реалізувати мету і розв'язати всі поставлені завдання.

Результати аналізу розділів дисертації. У першому розділі «Теоретичний аналіз проблеми пізнання психіки в її цілісності» містяться результати ґрунтовного аналізу наукової літератури за темою дисертації. Здобувачка аналізує значну кількість наукових джерел як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, класифікує і систематизує дані, отримані у результаті аналізу опрацьованого матеріалу, узагальнює і робить висновки.

Глибоко розкрито проблему цілісності психіки у психології, а також продемонстровано, що адекватне пізнання психічного неможливе при обмеженні дослідження лише казуальними зв'язками свідомого. Аналіз питання моделювання та моделей здійснено у широкому науковому розумінні – від аналізу моделей у загальнофілософському плані, через визначення їх істотних характеристик у математичному моделюванні до з'ясування особливостей моделей у психології. Детально висвітлено наукові підходи до проблеми предметнення-розпредметнення, їх зв'язку їх архетипно-символічною сутністю психіки та роллю у засвоєнні та передачі досвіду суб'єкта.

Істотними позитивними особливостями теоретичного розділу дисертації Маїк М.С. є: 1) аналіз різних вітчизняних і зарубіжних наукових шкіл, напрямів, концепцій; 2) виокремлення та обґрунтування тих позицій і положень теорій, на яких ґрунтується авторка при розгляді проблем цілісності психіки, моделювання у пізнанні психічного та категорії предметнення. Кожний підрозділ розділу завершується істотним для побудови емпіричного дослідження узагальненням.

У другому розділі «Опредметнені моделі в глибинному пізнанні психіки в її цілісності» представлено методологічні засади конструювання емпіричного етапу дослідження, методи, прийоми, а також аналіз фактичного матеріалу. Здобувачкою здійснено аналіз різних видів моделей для опредметнення змісту психіки, а саме робота з іграшкою, каменями, неавторським малюнком у поєднанні з ліпленням та роботою з піском.

Метод структурно-семантичного аналізу, що застосовувався дисертанткою до стенограм психокорекційної роботи дав змогу здійснити групування, класифікацію, порівняння та узагальнення семантики комунікатів відповідно до методології глибинного пізнання психіки. Заслужують на увагу приклади, у яких демонструється психоаналітичний діалог психолога з респондентом, що сприяє переведенню символічних образів у семантичне поле. Таким чином, емпіричне дослідження сприяло виявленню символічних образів несвідомого та опредметнення їх у моделях з подальшим усвідомленням за допомогою знакових систем.

Завершуючи другий розділ висновками, авторка доречно, на високому рівні узагальнення демонструє логіку здійсненого теоретичного моделювання комплексу візуалізованих самопрезентантів психіки, доводить смислову єдність змісту підрозділів другого розділу.

Грунтовним і змістовно наповненим є третій розділ «Результативність глибинного пізнання психіки з використанням опредметнених моделей». Здобувачкою адекватно обрано параметри, за якими можна зробити висновок про результативність глибинної психокорекції. Такими інтегральними параметрами є рівень розвитку рефлексивності та рівень соціально-психологічної адаптації. Ці параметри деталізовано через конкретні показники, які можуть бути діагностовані за допомогою відповідного діагностичного інструментарію. Істотним є те, що оцінка результативності застосування опредметнених моделей у психокорекційному процесі здійснювалась у трьох аспектах – загальному, індивідуалізованому та формалізованому. Це дало змогу розглядати результати активного соціально-

психологічного пізнання комплексно, відтак, оцінювати зміни у психіці суб'єкта насправді цілісно.

Заслуговує на увагу ретельна підготовка, проведення і аналіз даних емпіричної частини дисертації, що стосується перевірки результативності глибинного пізнання психіки. Достатня кількість респондентів у контрольній та експериментальній групах, обґрунтованість добору діагностичних методик та їх кількісна обробка дали змогу переконливо констатувати збільшення рівня соціально-психологічної адаптації, самосприйняття та прийняття інших, емоційного комфорту, інтернальності та зменшення прагнення до домінування у експериментальних групах після проведення активного соціально-психологічного пізнання.

Практичне значення дисертаційного дослідження передусім вбачаємо у зменшенні регресивних форм поведінки в результаті застосування комплексу візуалізованих самопрезентантів психічного. Теоретично і практично обґрунтованими є обрані авторкою інтегральні показники, що свідчать про рівень позитивного впливу цілісного аналізу та самоаналізу психіки за допомогою предметних моделей. Представлені у дисертації статистичні дані переконливо свідчать про те, що у респондентів в результаті здійснення активного соціально-психологічного пізнання відбувається гармонізація особистісних інстанцій «Я-реальне» та «Я-ідеальне», посилення самоконтролю, підвищення рівня рефлексивності та соціально-психологічної адаптації, забезпечення реалістичності у самосприйнятті та сприйнятті інших людей, покращення емоційного комфорту та зниження тенденції домінування. Позитивний ефект запропонованого предметного моделювання виявляється у позитивних особистісних зрушеннях, які сприяють підвищенню показників психічного благополуччя особистості та нівелюванню регресивних форм поведінки. На основі розвитку рефлексивності зростають можливості безумовного прийняття іншої людини, що зумовлює гармонізацію партнерських відносин. Це прекрасно проілюстровано у роботі описом

малюнків респондентів до і після АСПП, що додає строго теоретичній дисертації «живого дихання» і ще раз актуалізує її практичну значущість.

Значні за обсягом додатки демонструють глибину проведеної психокорекційної роботи, характеризують здобувачку як готового досвідченого психолога – не тільки теоретика, але і практика.

Оцінюючи в цілому дисертаційне дослідження Маїк М.С., слід відзначити його актуальність, наукову новизну, теоретичне і практичне значення, чітко сформульований методологічний апарат, всебічний та глибокий теоретичний аналіз досліджуваної проблеми, вибір адекватних методів дослідження, ретельно сплановане емпіричне дослідження, докладний аналіз його результатів, обґрунтованість й доказовість висновків. Все це дозволило здобувачці виконати поставлені завдання і досягнути мети дослідження.

Основні результати дисертаційного дослідження ґрунтовно й повно викладені у публікаціях автора, а також апробовані на наукових конференціях і семінарах.

За структурою та змістом автореферат повністю відповідає дисертаційній роботі, матеріал викладено повно, послідовно та аргументовано.

Відзначаючи очевидні наукові здобутки проведеного дослідження, вважаємо за необхідне зацентрувати увагу на певних дискусійних моментах та зауваженнях.

1. Потребує уточнення положення наукової новизни, а саме «вперше встановлено спільність візуалізованих самопрезентантів психіки з моделями» (с.10). Таке формулювання відразу викликає питання: а) з якими моделями, б) моделями чого? У науковій літературі процес самопрезентації у найбільш широкому розумінні розглядається як предметне моделювання психіки (як це було переконливо продемонстровано дисертанткою у підрозділі 1.4.), а моделями називаються саме візуалізовані самопрезентанти. Загалом, у дисертації самопрезентанти респондента синонімічно називаються предметними моделями. Зокрема, на с. 4 зазначено, що «модель – це

матеріалізований самопрезентант суб'єкта, дослідження якого сприяє пізнанню системної впорядкованості оригіналу (психіки)». Відтак, чи має на увазі дисертантка в даному випадку, що «у візуалізованих самопрезентантах виділяються істотні характеристики, спільні для усього класу понять «модель» (як це зазначено на с.7 автореферату), чи існує інше пояснення.

2. Авторка вбачає завдання емпіричного дослідження у тому, щоб «розкрити можливості предметних моделей вияву особливостей психіки суб'єкта в її цілісності» (с.76). Далі у роботі зазначено засоби, що сприяли вирішенню поставленого завдання, методи аналізу стенограм психокорекційної роботи. Для повноти і цілісності розуміння змісту і логіки побудови емпіричного дослідження не вистачає визначеної мети, гіпотези, тих результатів, які здобувачка передбачала отримати, організовуючи дослідження.

3. На с.79 зазначено, що «структурно-семантичний аналіз стенограм АСПП здійснено з урахуванням критеріїв» і нижче дано перелік критеріїв, серед яких зазначено «1) наглядності засобу пізнання та природно-функційного значення предметів; 2) механізмів символізації; ... 5) законів систематизації, інтеграції та впорядкованості феномену психічного» (с.79). А на с.123 у висновках до розділу зазначено, що «аналіз емпіричного матеріалу здійснювався згідно критеріїв пізнання цілісності психіки» і перелічено майже ті самі «критерії». Якщо брати до уваги, що критерій – це істотна ознака, на основі якої здійснюється оцінка, визначення чи класифікація будь-чого, відтак, психологічні закони можуть слугувати підставою, фундаментом, основою, засадничими положеннями для аналізу стенограм або пізнання цілісності психіки, але не критеріями.

4. Рекомендації психологам – практикам, котрі вміщені у підрозділі 3.3. означені дисертанткою як практичний доробок здійсненого дослідження, то логічно очікувати більш практично спрямованих, чітко сформульованих рекомендацій, котрі дозволять оптимізувати роботу практичного психолога з різними видами предметнення психічного, розглянутих у дослідженні

(самопрезентація із застосуванням іграшок, малюнків, каменів, фігурах з тіста) з метою моделювання психіки в цілісності. Зазначені у підрозділі (на с.149) рівні перекодування візуалізованих опосередкувань психічного у площину, доступну для спостереження є настільки істотними для практичної організації глибинного цілісного пізнання психіки, що потребують значно докладнішого пояснення та розкриття. І цим же означають перспективи подальших досліджень. Відтак, хочеться побажати дисертантці втілити ці рекомендації у окрему публікацію, яка буде реально корисною для практичних психологів.

5. У роботі подекуди зустрічаються русизми («являється», «суттєво», «сходні», «наглядності»), граматичні неузгодження у словосполученнях (наприклад: «в залежності з повідомленнями» (с.29), «розрізняють по характері» (с.42), «згідно сучасним уявленням» (с.43) тощо).

Дискусійні питання, висловлені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої дисертації та не знижують наукового і практичного внеску Маїк М.С. у розробку актуальної для загальної психології проблеми глибинного цілісного пізнання психіки суб'єкта.

Відтак, дисертація Маїк М.С. «Опредметнені моделі вияву особливостей психіки суб'єкта в її цілісності» є самостійним, завершеним дослідженням актуальної проблеми, що значно доповнює та розширює наукове розуміння цілісності психіки суб'єкта. За рівнями наукової новизни, теоретичного і практичного значення, обґрунтованості отриманих результатів відповідає вимогам МОН України щодо кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

Доктор психологічних наук
професор кафедри психології
Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка



Орап М.О.

